

*Admiralov naslov u dane ... to ...
u ovim Rijecima ... je upravo*

Isusovci na Kvarneru

neapranjeno ...
Od kraja XV vijeka pa do Campoformija na Kvarneru nije bilo nikakvih znatnijih teritorijalnih promjena. Austrijski dio Istre graničio je s Republikom sv. Marka nešto zapadno od Brseča. Veneciji su pripadala i ostrva Krk, Cres, Lošinj sa čitavim nizom manjih otoka i školjčica.

... Talijan ...
Rijeka je vremenom postala posebnom političkom oblašću, dok nije g. 1776 pripala svojoj negdašnjoj materi zemlji-Hrvatskoj, ali ne za dugo. Krajevi Riječi na zapadu pripadali su većim dijelom kastavske gospoštiji, dok su Lovran i Brseč bili u sklopu ex pazinske grofovije. Trsat je neko vrijeme imao s Rijekom zajedničkog kapetana, a Grobnik, Bakar, Kraljevica i ostala zaplijenjena dobra Zrinskih i Frankapana imali su svoje uprave.

... mala zemlja ...
Mala zemlja, u njoj nekoliko kutića, a svak sa svojom pravdom. Živjelo se više manje rđavo. Na Riječi je sve zavisilo o trgovini, naročito o onoj prekomorskoj, tranzitnoj, bolje reći o dobroj ili zloj volji Kraljice Mora, o podvigama uskočika, a ponekad i o odaljenijim komplikacijama svjetskim. Kmet je pak okraj i onkraj Kastva, u istočnoj Istri i u Hrvatskom Primorju, morao da racuna i s raspoloženjem svoje gospode, a još više s rodnim ili rodnim godinama.

... A kako je u tim prilikama prolazila duša? ...

... Nju je u najvećoj mjeri ...
Nju je u najvećoj mjeri gajila crkva, pa bi se prema tome moglo reći: kakva crkva onakva i duša. Uglavnom i bijaše tako. Mnogo je zavisilo od popa, a pop je na Kvarneru bio čovjek iz puka. Istina, svojim ličnim znanjem on je prosjekom slabo nadilazio glave svoga stada, ali ma kakav bio, on je tome stada bio otac. S njime se veselio, i žalostio, pomagao mu savjetom i uputom, ako je pak pored toga bio koliko "kičmeniji" od svog talijanskog kolege don Abbondija, umio je u nevolji i da ga zaštititi svoje stado.

... Da li svijesno ili nesvijesno ...
Da li svijesno ili nesvijesno, pop je pri tom vršio i jedan drugi, jedan zadatak, sam po sebi vrlo krupan, a za nas kao rasu nemalo važan. Vodeći brigu o duši pojedinca, *dobrim dijelom* očuvao je ~~mažexsxx~~ gotovo netaknutu svu njenu zdravu slevensku čistoću.

... Svećenici i redovnici ...
Svećenici i redovnici na kvarnerskim obalama, pa i u mnogim mjestima onkraj Učke, bili su ~~iz reda~~ malone svi glagoljaši. Glagoljica bila je za njih svetinja, što su je kroz vijekove čuvali i branili od tuđinskih nasrtaja. Žestoke su bile te borbe već onamo u dalekoj prošlosti; historija ih je nekoliko zabilježila i u Lošinj, a *... naročito na Riječi, ali ...* je pop glagoljaš *... uspjese* odolijevao, pa je i u tome njegovo veliko značenje u životu našega naroda.

... Svijesno ili nesvijesno ...
Svijesno ili nesvijesno naš skromni pop glagoljaš išao je stopama Grgura Ninskog i na tom putu nije sustao ni u najnovijim vremenima, kad je, napu-

slavodobitnik

Narodni ustanak povao je ^{slavodobitnik} i ustavezom iz
 kraljeve Julijane Kraljevine do Trsta i dalje preko
 Luce, Osnovak, Kraljice, kao Englezi, Am. i France
 Dignitarni mir: i govore u Parizu ^{u metropolitanskoj} podrijetlo iz
 vel. bili, Am. Lu. i ^{de} Francony i hinijske, po
 koji ^{veliki} do Julijane ^{mir} i hinijske, po
 saftentim, ^{svi} Loricone otbida, i prisajedi, uze st.
 sh. ter. Trsta a isto Italiji. Tako je i za Istru
 i zupljen velik do Kop. i porcijoz, kotora sa
 visje hifada slov. i hor. pucanista. Ti, za rade
 za mir i zupljeni Hrvat: i Sloveni: otbikuz
 se uavno svojom vanrednom nar. dijelst. Kad
 je u Trstu osnovana D. ovi su lib. medu prvima
 koji su upili do stolom. U Trstu im je otbikuz
 mila stola u Goringam (Martini) u Kustelu
 u d. Lucija - Portoroe, u Kopu, u hifobim
 hinijske i u Materst. Sve su se to stola
 otbikuzi u vrijeme, dok je hinijskom ^{svomevratu}
 stola do Viktora Car. ^{svomevratu} Trsta je mir pi
 sac dolara u vrlo blizak sticaj i ovim novim
 nar. divnim narobom. Tako je vie ^{svomevratu}
 nar. da ^{svomevratu} u veći otbor do vel. ab. ^{svomevratu} ^{svomevratu} ^{svomevratu}
 sudb. kotora otbikuzi kao Koloni nar. gospoda ^{svomevratu}
 Fab. gospoda, zemljin, koji je veći ^{svomevratu}
 hova. ^{svomevratu} ^{svomevratu} ^{svomevratu} ^{svomevratu} ^{svomevratu}
 serjila ili ga daj. Kako su je i zupljeni? Tako i
 tobili i dugi ziji hovi ^{svomevratu} i D. tri. ^{svomevratu}
 gubili u hifjet, narajja ^{svomevratu} narajja ^{svomevratu} narajja
 dug, a i zupljeni, gubiti gospoda, narobno
 zupljen, inarada preko stura ^{svomevratu} sudb. ^{svomevratu}
 do, a dugi, i i tako je ^{svomevratu} dugi ^{svomevratu}
 dugi i u ^{svomevratu} gubiti ^{svomevratu} ^{svomevratu}
 Tako se ^{svomevratu} ^{svomevratu} ^{svomevratu} ^{svomevratu}
 ilic ^{svomevratu} ^{svomevratu} ^{svomevratu} ^{svomevratu} ^{svomevratu}
 narim nar. vlastima, veliki dio te ^{svomevratu}
 oratio se ^{svomevratu} ^{svomevratu} ^{svomevratu} ^{svomevratu} ^{svomevratu}

stivši ^{stara} glagoljicu ~~neumorno~~ neumorno, ^{brani svoje narodnu riječ u crkvi} neustrašivo pod vječitom prijetnjom da će biti suspendiran; odbijao sve pokušaje latinizatora, da staroslavensko crkveno slovo zamijene latinskim. Svaki novi "Misal" i uopće svaka crkvena, u staroslavenskom jeziku napisana ili štampana knjiga bila je za našeg popa glagoljaša događaj, koji ga je ispunjavao velikim zadovoljstvom, a nerijetko i pravim oduševljenjem. Tako, na priliku, na glagolskom misalu iz god. 1368 ima ova ^{rukom pisana} bilješka: "Vita, vita, štampa naša gori gre, tako ja oću da naša gori gre. 1482 miseca juna 26 dni to bje pisano v grade Izole, to pisa pop Jur i Žakan iz Roča. Bog mu pomagaj i vsem ki mu dobro ote!"

~~Razvodi~~
Propovijedi, životopisi svetaca, katekizmi, psaltiri, lekcionariji i druge starodrevne ~~knjige~~ glagolske knjige pokazuju da su njihovi pisci (sastavljači ili prevodioci) bili učeni ljudi. ~~xizvjesnikstipenxxxxkikikix~~ Pa i razni "Razvodi", ^{Statuti} svakovrsne druge listine, što su ih sastavljali većim dijelom naši popovi glagoljaši kao "očiti nodari", pokazuju izvjestan stepen kulture i obrazovanosti.

A s kakvim su tek oduševljenjem pozdravili istarski svećenici hrvatski ^{prije} ~~pre~~vod Sv. Pisma, onaj ~~naše~~ ^{pre}vod, što im ga je poklonio njihov zemljak i brat Stjepan Konzul Istrijanin! To je bilo u doba protestantskog pokreta, koji je, kako je poznato, bio zahvatio većeg maha u Kranjskoj, otkud se proširio i u Istri. Pored jednog od najvećih stupova reformacije Flacius ^{ai} ~~ve~~ spomenutog Stjepana Konzula, pridružio se novom pokretu i znatan broj istarskih svećenika, kao Matija Grbić, Juraj Cvecić iz Pazina, Juraj Juričić iz Kastva, pa Fabijanić, Pomazanić, Hlej, Kolarić i drugi. Uzme li se u obzir, da su tadašnji istarski biskupi, gotovo sami tuđinci, u svojim diecezama nemilosrdno progonili staroslavenski crkveni jezik, može se ustvrditi, da je ⁱ beskrajna ljubav ^{Vite, nove} k svome rođenom jeziku nemalo pridonijela, što su istarski svećenici u onolikom broju prionuli uz novu nauku.

Ali je ubrzo nastupila i reakcija, a ta je bila dosta jaka i u Istri. U ugušivanju protestantizma u Kranjskoj i drugud glavnu su riječ vodili Isusovci. U jednom dijelu Istre progonila je sljedbenike nove vjere Venecija, u drugoj ^{su tu službu vršile} austrijske vlasti. Na Rijeci i u istočnoj Istri njihovo su djelo nastavili Isusovci, kad su se onamo uselili. U štatutu, što ga je po nalogu Patra ^Rektora Franceska Cavalla sastavio kastavski kapetan Klaudij ^Marpurh za novostečeni jezuitski dominij Podbreg, ima jedna tačka, što glasi: "Svi građani moraju ispo- vijedati katoličku vjeru; heretići bit će spaljeni, a njihova dobra zaplijenjena."

~~xxxxxxx~~ Najgore je, što su ^{jezuiti} ~~cupajuć~~ cupajuć ono, što su smatrali kukoljem, poču- ^{pa} i mnogu klicu ~~izniklu~~ izniklu trudom našeg marnog i za našu narodnu kulturu vanredno zaslužnog popa glagoljaša. ^{I s ovim ubojim u glavu}

temu ovog knjižice može napisati.

"Fiume", god. IX, str. 213.

II.

[O Isusovcima pisalo se mnogo. I svedst se piše.] ^{ih} ima pisaca, koji su prekomjernim hvalama ~~dizali~~ i još ih dižu k zvijezdama, a bilo ih je, koji su im možda i odviše oštro sudili. Sasvim nepristranih radnja, gdje bi pored pozitivnih bile istaknute i negativne strane - i obratno - ima vrlo malo.] Nikakvo čudo! Jezuiti nisu se kao pripadnici drugih redova otkidali od ovog svijeta da svoj život provode u nekoj mističnoj kontemplaciji, oni su naprotiv iz dana u dan silazili u arenu ljudsku i tu se svim ~~možućim~~ sredstvima, i umnim, a pokadšto i fizičkim, hvatali u koštac čas s ovim čas s onim. Oni su u stvarima crkvenim kao i u političkim, narodnim, odgojnim u borbi s protivnicima upotrebljavali nerijetko i takva sredst^{va}, koja su se kosila, a i danas se kose, s pravom Hristovim ^{dobrotom!} moralom. To su im prigovarali muževi, koji u pogledu vjere i svog katoličkog morala stoje nad svaku sumnju. Ali jedno treba reći: otkad su se ljudi otpočeli okupljati u društva, svijet nije još nikada vidio ^{takve} organizacije, kao što je ~~svaki~~ Družba Isusova. "Ova će Družba - veli Novalis - ostati do vijeka kao uzor svih organizacija obuzetih žarkim stremljenjem za prekomjernom ekspanzijom, ali će uvijek služiti ~~kao~~ ^{kao} dokazom, - - - - - X kako prirodni razvoj ^{vascijelog} čovječanstva poništava neodoljivo umjetni razvitak jednog njegovog dijela."

Snovi prvog osnivača Družbe Isusove i njegovih sljedbenika bili su ~~uprave~~ grandiozni, a isto tako grandiozno bilo je i njihovo ostvarivanje. I ne samo u Evropi već i u čitavome svijetu. ^{gdje} sve je to pokretala jedna neizmjereno jaka volja, kakva se ~~je~~ u historiji čovječanstva nije ~~je~~ do tada još nikada očitovala. Istina, sve što su oni ~~radili~~ snovali, radili i preduzimali ^{gdje} bilo je namijenjeno "ad majorem Dei gloriam", ali poticaji bili su, naravno, ljudski, pa su, razumljivo, dolazili nerijetko u sukob s poticajima drugih, što je izazivalo borbe, koje su često bile u velikom neskladu s evangeoskom snošljivošću i dobrotom. ^{oni!} Ali ma kako bilo, Jezuiti su svojim radom, svojim katkada i nadljudskim naprezanjem urezali u cijelom svijetu dubokih brazda. ^{su} Kristarili morima i kontinentima uzduž i poprijeko, rasipali posvuda svoje neizmjereno znanje i umjeće, ^{oni!} što ^{čak} znači da su svuda nosili i svoj blagoslov.

- *Kako vii natuknuto* -

Donijeli ga nisu ⁿⁱ u ove naše kvarnerske krajeve.

Sačuvano je ^{je} jedno pismo od 11 aprila 1616, u kome isusovački Pater General preporučuje iz Rima Patru Bartolomeu Ville, ispovjedniku nadvojvode Ferdinanda u Gracu, "a non lasciar intentata nessuna via per raggiungere il nobile scopo" ("neka ^{ne prometi pokušati ni jednog centa} ~~kuša~~ ^{upotrebiti} sve putove da se plemenita svrha postigne") "Plemenita svrha" znači ovdje: osnivanje ~~na~~ u gradu Rijeci jednog kolegija sa ~~tridesetom~~ gimnazijom. ²⁾

Register der Briefe des Generaloberen an die Ober- und Mitglieder der verschiedenen Ordensprovinzen.

Ta se prepiska između oba Patra vodila gotovo neposredno nakon čuvenog interdikta, kojim je god. 1606 Papa Pavao V udario Veneciju. Poznato je da se je La Serenissima onom prilikom oslobodila Jezuita, koji su joj i prije bili zazorni. Zatvorila im je vrata, da im ih kao nezavisna država više ~~nikada~~ nikada ne otvori.

Ali ni Loyolini ljudi ne ostadoše joj dužni: u vrijeme od ^{samih} dvadesetak godina poslije ~~svega~~ izгона iz Venecije, ~~ima~~ podigli su jezuiti - može se reći - na ^{jedan} ~~svom~~ svojoj granici dva svoja kolegija: ~~u Trstu (g. 1619) & drugom~~ ^{u Trstu (g. 1619) & drugom} na Rijeci (1627). *Tri Kolegija - dva u Trstu i jedno u morlabonu.*

Pratome ^{je} - razumije se - imald riječki riječka Velika Vijeća, jer se radilo o sredstvima, naročito desetinama, što ih je grad imao da osigura kolegiju. U Trstu radilo se i o drugom. ^{Što je do Trsta stiglo se} ~~ono~~ gradsko vijeće bunilo se ~~na~~ već unaprijed protiv presizanja Isusovaca u duh i tradicije ^{Tršćanska} tršćanskih građana, pa su tražili ^{- kao već po svom običaju -} odnose garancije. Riječani kao Riječani prešli su preko toga ... i ^{prešli} ~~prešli~~. Još se nisu na Rijeci pravo ni namjestili, a ono im se već nasmiješila sreća. ^{postali} ~~postali~~ gospodari Kastva i time Preko noći, jednim potezom pera, ~~iznjeli~~ su ~~riječki jezuiti~~ ~~iznjeli~~ ~~riječki jezuiti~~ ~~iznjeli~~ dospjeli u red - može se reći feudalne gospode. *u postavljeni* *Kapitani*

Kastav je ~~u davni~~ ^{u postavljeni} izmijenio razne gospodare: puljske biskupe, Divinske knezove, barune Walsee. Posljednji izdanci ove porodice u drugoj su polovici XV vijeka ostavili svoje posjede Habzburgima, koji su ih zatim zalagali za novac raznim zakupcima. Tako je i Kastav s Veprincem i Mošćenicama padao s jednog "kapetana" na drugoga, dok nije g. 1610 dospio u ruke grofata ~~Baltazara~~ Baltazara Thanhausena. Međutim ^{je grof} ~~je~~ već g. 1625, dvije godine prije svoje smrti, poklonio čitavu kastavsku gospoštiju Isusovcima u Judenburgu, u Štajerskoj. Budući da su ~~pak~~ judenburški jezuiti odmah u početku naišli na ~~ate~~ škoće, pre kupila je od njih sav onaj posjed udo va Baltazara Thanhausena, grofica Uršula i poklonila ga riječkim Isusovcima. ~~ixixix~~ ~~To se izvršilo~~ 12 januara 1634.

Stari gospodari Walsee - ili kako ih je narod nazivao - Favelići - ostali su Kastavcima u dobroj uspomeni. Pod njihovom vladavinom sastavljen je čuveni "Kastavski Statut" - ~~prva~~ ^{prva} prava svetinja. Pod Habzburgima pojavili se prvi nemiri, jer su neki njihovi kapetani-zakupnici stali da diraju u stare "sloboštine". Kada se pak pročulo, da u Kastav dolaze ~~jezuiti~~ ~~kao~~ ~~gospodari~~ ~~jezuiti~~ ~~kao~~ ~~gospodari~~ jezuiti, narodu je ~~jamačno~~ odlanulo, jer je držao da će ti časni oci upravljati gospoštijom u duhu evangjeoskom, da će napaćenom kmetu olakšati teške terete, što su ih ^{na vrijeme navlačivali} ~~tijekom~~ vremena ~~na~~ njih ~~navlačili~~ dotadašnji ~~ka~~ ~~gospodari~~ gospodari, da će mu-ukratko rečeno - život učiniti snošljivijim.

Prevariše se, ~~u~~ ~~to~~. Tek što su ušli u posjed Kastva, Veprinca i Mošćenica, jezuiti su, smatrajući sve one zemlje ~~nekim~~ svojom privatnom imovinom, još jače pritegli uzde. Postupali su na dlaku onako kao i oni njihovi kolege u Slavoniji, o kojima naš slavni historik, Tade Smičiklas, piše u svojoj knjizi "Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije":

"Ovako idu teški podanički odnošaji u jednoj niti od cara Justiniana do slavenskog urbara sedamnaestoga vijeka. Take su stare navade i običaje držali na primjer osječki jezuiti, kada traže od Almašana, da im preko četrdeset jutara uzoru kraj Osijeka, a zatim da oru zemlje u Almašu, da im voze sijeno u Osijek i iz vlastite zemlje i od drugih kupljeno. - Ovo su iskali i njihovi prvanji gospodari Turci..." (str. 23)

Tako bijaše i u Kastvu, i tu je vrijedila ona kao i za Slavonce onoga vremena, "da od svih veksacija, što su ih u njihovu kraju ostavili Turci, ^(jezuiti) nisu digli gotovo ni jedne, tako da je raji bilo isto, pod kojim gospodarem služi."

Što je do Kastva, ni pola jada, da je barem ostalo sve pri starom. Kad tamo, još se na darovnici ^{oza} onoga grofa Thanhausena nije pravo ni osušilo mastilo, a judenburški jezuiti već postaviše u Kastav za kapetana svog čovjeka, Sabatinija, s nalogom da sastavi novi urbar na što veću korist njihovu, i da iz "Statuta" izbaci sve, što ~~bi~~ ga u tom poslu moglo da koči ili ometa.

Narod je ~~na~~ prozro, kuda ~~se~~ ^{to} sve smjera, pa je listom ustao da brani svoje stare "pravice i slobodine." Buntovnika bilo je oko 500, a vodio ih je Ivan Pavlinić, brat kastavskog župnika, koji je također naginjao k njima. Topovima opkoliše kaštel, a dvojicu izdajnika baciše u lokvu, a Patra Rektora s nekim drugim vidjenijim ličnostima ne pustiše iz kaštela, dok im ne obećaše da će biti udovoljeno željama naroda. Obećanja nisu održana. Ferdinand II, veliki prijatelj Isusovaca, postavio se na njihovu stranu, poništio drevni Statut i odobrio promjenu urbara na korist ~~jezuita~~ novih gospodara, tada već riječkih jezuita.

^{bio je od g. 1634} Glavni upravitelj ~~go~~spostije bio je ~~Rektor~~ Rektor riječkog kolegija, a njegov zamjenik kapetan, koga je sam postavljao. Od g. 1647 do 1651 bio je kastavskim kapetanom Luka Celebrini. Po rektorovom nalogu spremio se da pogazi još ono malo starih "slobodina", što se bilo sačuvalo, i to urodi novim bunama. Još se nisu pravo stišali ~~ni~~ nemiri i već buknuše novi, pod kape^{ta}nom Franjom Morellijem. Tom prilikom zaglavio je i sam Morelli. Razjaren narod ^{ga} uhvatio i udavio u lokvi. U ~~sv~~ ~~spomenutoj~~ knjizi "Kastav, grad i općina", dr Laginja veli o tome ustanku: "Teče riječ, da je proti "staroj pravice" htio na silu uvesti desetinu od sočiva, a ~~budi~~ ~~prošteno~~ -i od djevojaka..."

Ova buna ostala je živa u tradiciji kastavskoj sve do dana današnjega. Sam do

gađaj obradio i poznati istarski pjesnik Mate Baštijan u svojoj, ~~na žalost~~ nedovršenoj tragediji "Zadnji kapetan kastavski."

Neki od kolovoda platili su i ovog puta glavom, dok su drugi izišli iz zatvora sa žigom utisnutim ~~u~~ ^{vrelim gvožden} usred čela. I tako su Kastavci, Veprinčani i Mošćeničani i opet prepušteni ~~riječkim~~ na milost i nemilost riječkim jezuitima, koji su ~~tada~~ postali još bezobzirniji i još tvrđe i kruće postupali s narodom. To je davalo povoda novim bunama, ~~o~~ kojima nema ~~podrobnijih~~ ^{svjetlo} vijesti. Zna se da je pretposljednji kapetan, vitez ^{Thierry}, prigodom predaje gospoštije svoje nasljedniku barunu Vranicani-Dobrinoviću, spaliio sav arhiv, jamačno u cilju da zametne trag grdnom, često i neljudskom postupanju svojih prethodnika.

Nešto se ipak sačuvalo. Među ostalim i opis jednog nada sve jezivog pokolja, među nevoljnim kastavskim narodom što ga je g. 1714 ~~u vrijeme~~ ^{Rektora} ~~Jakova Pettinori~~ učinio kastavski kapetan, za rektorata Jakova ^{Pettinori}.

"Najcrnji ^{je to} list u povijesti Kastva", zgraža se dr Laginja u svojoj povijesti Kastva. I nadovezuje: "Ima se najprije na sablje rasjeći, a onda ognjem izgoreti sedam muških i sedam ženskih glava, tobože radi veščarije (vračanja). ~~Groza nas hvata nad ovu odsudu.~~ Mi mislimo da se je pripravljalala kakova nova buna, pa su ju onako utišali, sve nazivajući ime Božje i blažene Djevice Marije."

Jedan jedini kastavski kapetan pokazao je nešto srca za onaj ^{ispaćeni} narod: "uraj Vlah. Ali on je bio domaći sin, rođeni Kastavac, i njegovo službovanje u Kastvu padalo je u vrijeme Marije Terezije, pred samim slomom omraženog Isusovačkog reda. Tada je i njihovoj samovolji došao kraj. Otišli su nevidom iz Kastva, ali su u puku onoga kraja, sudeći po pučkoj predaji, ostali u vrlo nemiloj uspomeni (3)

23) *Obradovani pjesnik. Kija pčini razvima: u Brudeni podu li voga...*
4) 3) O njima se sačuvala i jedna ponešto drastična priča. Zabilježio ju je lju bitelj kastavske starine, g. I. J. ~~Čuo~~ ju je od svoga strica Ivića Antonova iz Marčelji.
-Ježovitari su na si ^(sve) načini ljudi strašili i varali, pak je čuda ljudi va tištamente pustilo poda nje najbolji umejki. Ljudi su bili se ^(sve) siromašneji, a ježovitari bogateji. Jenu nedeju da j' ježovitar predikal i jantil se na ljudi da Isus trpi zarad njihih grehi. Da j' prijel križ, pak da j' z njega počela krv teć. Ježovitar da j' rekal, da se ljudi moru spasit samo z velikim lemozinun. Puna crekav ljudi da j' bila va Turne, si ^(sve) da su popadali na kolena i dali za lemozinu se (sve) ča su imeli. Ženske da su znimale puntapà (broše), rećini (naušnice) i koral i stavljali ih na oltar. Za mašun da j' prišal va šeklestriju jedan ~~landravac~~ ^(sve) Od sebe da j' hitil one gornje drapini (dronje) tot, da j' zdola imel cesarsku robu, punu križi, medalj i sablju. To da j' bil cesar Josip. Da j' pital on križ, s kega je krv tekla. Kad ga j' v ruki prijel, da j' rekal: -Ljubin te, kako Boga, a sečen te kako drevo! Da j' znel sablju i križ rasekal, tot da j' va njin bila špužba va krv namočena. Kad je cesar videl da ježovitari tako narod varaju, da jih je zignal i njoha imanja zel i lju den prodal."

Neuporedivo mnogo teže ^{naše} bile su ^{III} za cijeli kvarnerski kraj posljedice njegova duhovnog, naročito odgojnog rada. Taj ~~na~~ rad bio je osobito ~~na~~ ~~Rijezi~~ u samom gradu Rijeci otvoreno protunarodni, protuhrvatski. U tome treba i tražiti prvi i ponajglavniji uzrok otuđenju te varoši, za koju se zna, da joj je ^{a mi smo to u prošlosti uvijek} hrvatski koren već u davnini zašao mnogo dublje nego likojem drugom u našim zemljama.

U predgovoru prve sveske revije "Fiume" (1923) piše Riječanin Guido Depoli među ostalim: "...il periodo gesuitico che dalla nostra città irradiò di italianità tutto l' Adriatico orientale." ("... jezuitsko doba što je talijanštvom obasjalo čitav istočni Jadran.") Tako je i bilo! Jezuitsko ^{uništavanje} ~~zatišje~~ našeg jezika i duha nije se zadržavalo kod zidina gradskih, ono je obuhvatilo sav Kvarner pa i neke dalmatinske krajeve, jer su pored istarskih boljih kuća i nerijetka dalmatinska vlastela slala svoju djecu jezuitsima riječkima daljnje vaspitanje.

Isusovačka gimnazija otvorena je na Rijeci na dan ~~sv. Cecilije~~, 23 novembra 1627. Gimnazija je u svemu odgovarala glavnome tipu sličnih jezuitskih zavoda. Po vremenu ^{id} pridani su joj ^{u fakultetu} ~~učenici~~ za filozofiju i teologiju. U višim razredima nastavni jezik bio je latinski, u nižim se kao pomoćni jezik upotrebljavao talijanski. U posebnoj zgradi, seminaru ili konviktu, stanovali su đaci, klerici, stipendisti i oni, koji su se uzdržavali o svome trošku. U zavodu su se prikazivale i razne glume, ^{to gotovo samo u} većinom talijanskom jeziku. Pored toga vodile su se i javne debate, razumije se u latinskom jeziku. Sve te dispute i diskusije mogle su imati i svoju dobru stranu, one su nesumnjivo stvorile i nekoliko intelektualaca, ^{ali} ~~koji~~ ^{oni} su međutim ostali za naš narod izgubljeni, ^{te} nije od njih imao nikakve koristi. ^{oni} ~~oni~~ vrlo rijetke izuzeće ~~tek potvrđuju pravila.~~

Drukčije-uostalom- nije ni moglo da bude, uzme li se u obzir, da su nastavnici spomenute gimnazije bili većinom iz Italije. Evo imena prve trojice: Grizogono, Besali, Basello. Za ovima su po vremenu slijedili: Gratia, Briani, Callovio, Anselmi, Gallinari, Bertoldo, Ferriccioli, Mazzoleni, Percotti, Brumatti, Malacarne itd. Kao magistri viših razreda dolaze i neki s njemačkim prezimenima: Peckstein, Pickelmayer, Tayler, Burchardt, Wagner, Gottschee, Fleischer i drugi. Naš Habelić zadržao se na Rijeci tek nekoliko mjeseci, a oni prilično rijetki "domaći", što su vremenom ušli ^{među} magistre, morali su da idu stopama svojih talijanskih kolega, ako nisu htjeli da svrše kao onaj njihov drug Hrvat, magister ~~Šoić~~ Šoić.

Slučaj s tim Šoićem uzvitlao je mnogo prašine. Kako je već napomenuto, nastavnici su se u nižim razredima pomagali talijanskim jezikom, ali budući da Šoić nije ~~x~~ umio talijanski, pomagao se je u pripravnom tečaju ili u dva

niža razreda hrvatskim jezikom. Jezuiti ^{ali} digli graju, stvar je došla i do samog Patra Generala i Šoić je morao još za vrijeme školske godine da se- li nekud u Hrvatsku.) Evo kako je jezuitski general u Rimu, Pater Tirso Gonzales, riješio tu razmiricu:

"Existimo conveniens omnino esse et necesse, ut magistri adhuc mittantur linguae Italicae periti. Monebo itaque Provincialeme ne alios quam qui Ita- licum sufficienter calleant idioma isthuc destinet ad docendas illas scholas (Hist. Coll. Flum. ~~pag xxxix~~)

Pater General traži dakle da se na Rijeku šalju samo učitelji, koji umiju talijanski. Tako u ^{latinsk. jeziku i srb. pomoćno, ali li to mora da bude} Od stranaca, koji su bavili historijom grada Rijeke, uvelike se istakao Madžar Aladar Fest. Služio je na Rijeci kao profesor, a poslije kao direktor ondješnje mađarske gimnazije. Za vrijeme svog dugogodišnjeg boravka na Ri- jeci neprestano je kopao u raznim arhivima i napisao nekoliko radnja, od ko- jih se neke odlikuju priličnom objektivnošću. U red ovih potonjih ide i nje- gova rasprava "Prinosi za historiju javne nastave na Rijeci" ("Adalékok Fiume Iskolaügyének Történetéhez") U ^{to} nevelikoj brošuri skupio je Fest glavne podatke o ~~jezuitskom~~ radu jezuita na Rijeci i sasvim otvoreno pri- znao da su jezuiti ~~na Rijeci~~ znalice i hotimice ~~propagirali~~ širili ta- lijanski jezik na Rijeci. (~~A jezuiták tudatosan olaszosították Fiumét.~~) (4)

"Njihov kroničar, nadovezuje isti pisac, ističe, da se u sedamdeset godina (od 1627 do 1699) upotaba talijanskog jezika u gradu potrostručila (triplo maior est eius usus...) ^{Tijekom procedure} Međutim to bijahu samo ~~za~~ prvi zameci italijanizacije, što ~~je~~ u kasnijim decenijama sve jačom upornosti riječkih jezuita, zahvatila još dubljeg ma- ha. Kako se je ⁺ njihovo djelovanje u tom pravcu odrazivalo u dušama onih naših mladića, što su dospjevali u njihove ruke, ~~jezuitski~~ predočuje nam u nekoliko poteza dr Laginja u svojoj komediji "Silo za ognjilo," ^{Roga se radnja zbiva u vrijeme carice Marije Terezije.} (5)

⁵⁻ Na str. 81 talijanskoga prijevoda priložena originalu: "I gesuiti pro- pagavano ~~se i~~ a Fiume scientemente la lingua italiana." A na 70 str. revije "Fiume" god. 1933/ 34 : "L' istruzione fatta in lingua ita- liana e l' intenso studio del latino fu uno dei mezzi che latinizzarono la chiesa fiumana, la quale sino allora (XVII secolo) adoperò l' antico slavo quale lingua liturgica...." (Obuka u talijanskom jeziku i intenzivno uče- nje latinskog jezika bijaše jedno od sredstava, kojim se je ~~riječka crkva~~ la- tinizirala riječka crkva, koja je do tada (XVII vijek) upotrebljavala staroslavenski jezik kao jezik liturgijski...)

6) U drugom prizoru II čina dolazi na pozornicu Jovanin (alias Ivan) sin kastavskog suca Tomašića, pred vojničkog kapetana iz Krajine s molbom da bu- de oprostjen od vojne službe. Kapetan ga omjeri od glave do pete i reče za sebe: Jao si ga narodu, ako budeš iznutra crn kako si izvana. Ipak mu obeća da će ga osloboditi, našto mu Jovanin zahvaljuje kao da ne zna pravo hrvatski: -Anche ja grazie infinite, puno! A kapetan njemu: Koša ti no parla krovato, ^{Ti venjudo bastardo kon patri jezuiti! (Enilo -Vetovski Kolobar za god. 1907.)}

Lo je zaniman hrvatski i drugi jezik. Uvidjelo se da je jezuiti su se bavili historijom grada Rijeke. (8)

Pl 171. ni eka ga m bula pot obingela
i troyina na inoko rarnalalo. Stupa
hojivo i kivila taly. elementa 2 Staly,
Bik. an to i pot uciom, troyoi, An an Ro
i mjihon' mpa'avi. predhod. i Staly. i
Staly, ab. oepugui. km. raganho
pa ab. na oibhny. o pojedinim a
n' gna chov. vojim jorhom. Joz
ab. troyoi to ne mimpny' noomni hoti.
m'imo opanofp'ic' n' Stalye K'it
icovitha.

U to mpy' roboti Stalyonja b'g. su m'io
maj'oni. fany' na jacin p'f'oz' m'io
m'io vyihom m'io m'io na km. Stalye
to' m'io m'io m'io m'io m'io m'io

Stalyonja m'io, ito su je g'io m'io
m'io m'io. m'io m'io m'io m'io m'io
m'io m'io m'io m'io m'io m'io m'io
m'io m'io m'io m'io m'io m'io m'io
m'io m'io m'io m'io m'io m'io m'io
m'io m'io m'io m'io m'io m'io m'io

Romelji: "sib' ga opyilo, predstavit m'io
m'io m'io m'io m'io m'io m'io m'io
m'io m'io m'io m'io m'io m'io m'io
m'io m'io m'io m'io m'io m'io m'io
m'io m'io m'io m'io m'io m'io m'io
m'io m'io m'io m'io m'io m'io m'io

Stalyonja m'io m'io m'io m'io m'io
m'io m'io m'io m'io m'io m'io m'io
m'io m'io m'io m'io m'io m'io m'io
m'io m'io m'io m'io m'io m'io m'io
m'io m'io m'io m'io m'io m'io m'io
m'io m'io m'io m'io m'io m'io m'io

Stalyonja m'io m'io m'io m'io m'io
m'io m'io m'io m'io m'io m'io m'io
m'io m'io m'io m'io m'io m'io m'io
m'io m'io m'io m'io m'io m'io m'io
m'io m'io m'io m'io m'io m'io m'io
m'io m'io m'io m'io m'io m'io m'io

Stalyonja m'io m'io m'io m'io m'io
m'io m'io m'io m'io m'io m'io m'io
m'io m'io m'io m'io m'io m'io m'io
m'io m'io m'io m'io m'io m'io m'io
m'io m'io m'io m'io m'io m'io m'io
m'io m'io m'io m'io m'io m'io m'io

Stalyonja m'io m'io m'io m'io m'io
m'io m'io m'io m'io m'io m'io m'io
m'io m'io m'io m'io m'io m'io m'io
m'io m'io m'io m'io m'io m'io m'io
m'io m'io m'io m'io m'io m'io m'io
m'io m'io m'io m'io m'io m'io m'io

God. 1773 Papa Klement XIV ukida Isusovački red. Time je doduše odzvonilo jezuitskom kolegiju na Rijeci, ali njihovoj se je duh u riječkoj gimnaziji podržavao i ~~dalje~~ unaprijed, to više što su i nadalje u njoj vršili nastavničku službu neki ex Patri. I tako je djelo izrođivanja, bolje reći "imbastardimenta", potrajalo još nekoliko decenija, dok nije u gimnaziji zavladao nov, hrvatski duh. ~~Starinski~~ Ali ni stari duh nije umro, on je prešao u novoosnovanu gimnaziju s talijanskim (odnosno mađarskim) naukovnim jezikom, gdje se i produžilo sa starom jezuitskom rabotom iznaređivanja *imbastardimenta*.
~~Nemojmo se obsjenjivati!~~ Mada se uspjeh favoriziranja talijanstva, što su ga na Rijeci prije svjetskog rata provodili Mađžari ne smije podcjenjivati, njihovo bi nastojanje ostalo sasvim jalovo, da nisu već ~~prije~~ otprije i duhu i jeziku talijanskom utrljali putove oči ~~Isusove~~ Isusove Družbe. Kad su Mađžari ušli u negdašnju frankapansku Rijeku, našli su u srcima nerijetkih Riječana naslagano mnogo mržnje i prezira prema hrvatskom jeziku, a to je su najvećoj česti djelo jezuita. U kronici riječkoga kolegija ("Historia Collegii Fluminis Societatis Jesu") ima mjesta, gdje se o našem hrvatskom jeziku govori zagrižljivo, čisto demagoški. *Kao na prim. Knj.:* ~~ovo jedno od takvih mjesta:~~ "Ovdje na Rijeci čitavo se trgovačko i sudbeno dopisivanje vrši u talijanskom jeziku - - - -, hrvatski se ne piše ništa. No ne govori se talijanski samo ovdje, već i u Dalmaciji i Istri..." Tako su ti jezuiti pisali krajem XVII vijeka, u isto ono vrijeme, kad su se hvastali, da se je njihovom zaslugom *u vrijeme od 20 godina* uporaba talijanskog jezika u gradu potrostručila!

Protuhrvatski bio je njihov rad i u Bratstvima. Tako je nekom prilikom riječki arhidjakon Nikola Tudorović (umro 1752) opomenuo kanonike i druge riječke svećenike Hrvate, da "treba pronaći neki uspješan način, kako nećemo da nam propadnu naše Bratovštine... Ona njihova (jezuitska) Sodalitas Italica Bae V. is Dolorosae raste na ruševinama onih naših." (6)

~~*****~~ Hrvatsko svećenstvo Rijeke nije ni kasnije ~~dalje~~ prikrivalo svoju mrzovolju prema toj talijanskoj Bratovščini.

~~Još bi se moglo štošta iznijeti o radu jezuita na Rijeci, o radu, koji je do kraja bio protuhrvatski. ***** A čini se da mutatis mutandis ~~ix~~ - bolji nije bio ni drugud. Ne veli li o njima [dr Ante Starčević: pisao je nekada:~~

"Isusovci i njihov Beč s učenici stadoše duhovništvo odbijati od puka, i ono graditi osamljenim staležom, brijati mu brk i bradu, dogme raspredati, hrvatski jezik iz crkve rivati, progoniti i prezirati sve, što nije njihovo ili za nje... Rim bijaše pod samarom Isusovaca, ovi bijahu složni s Bečom, a Beč scenijaše da ima razlogah ne dati da u Hrvatskoj bude sloga i domaći mir." (Salvatoris spisi dr. A. Starčevića, str. 214.) Tako i na Trijes.

6) "Revija i Gijume" god. 1931 str. 226.

Poznati su i oni stihovi Petra Preradovića, ~~xx~~ o ~~Xonca~~ crnom sjemenu LoYon-
vom, što se i po Dubrovniku rasu da mu rodi jadom i čemerom—"stoput većom ne-
go potres mjerom."

Doživajući u pamet daljnje pjesnikove stihove, mogao bi ih svak, - još većim prav-
vom da primijeni na sudbinu grada, ~~xx~~ o kome je riječ u ovom napisu.

Ah raku si sam iskopao sebi,
Kad si primio tu nebesku pčelu:
Koja medom laskajuć se tebi,
A zujeći u potajnom djelu,
Tvoje djece mozak upotrebi,
Da ti bude otrov zdravu tijelu.
Od djece si po njoj izrod steko,
A sreću si rinuo daleko.

~~I the rest is silent~~ *Tukalo je to tpe to nje to up je*
obito, tukalo je to nje to up je
prisan, Tukalo je to nje to up je

moj umjetnik, koji je jedina osoba shvaćena
u najtežim prilikama domovine, i to je, što
ni on mogao, upravo Tukalo

Viktor Car Emin

I put to me to end, gajinom, covom, gaj
je najotom prate sebe, dojin dvan
doj Ves.